

Research Article

Examining the Rules of Information and Communication Privacy Based on Quranic Verses, Narrations and Interpretive Sources

Hossein yari¹, marzieh Pilehvar^{2*}

Abstract

Privacy is the domain of each individual who typically or customarily, within the framework of the law, expects others not to have access to information about it without his or her consent. These privacy include information and communication privacy. The present study has been studied by descriptive-analytical method and with the help of fish taking tools based on verses, narrations and interpretive sources. The findings of the present study examine the privacy of information, the sanctity of spying on the affairs of others, gossip and absenteeism, eavesdropping on telephone conversations and interception of Internet communications (new communications) and enumerate their legal prohibitions. There are several narrations from the Holy Prophet (PBUH) and the Imams (AS) that can be used to determine the Islamic view of privacy, such as verses 12 of Surah Al-Hujurat and 19 of Surah Al-Noor regarding the protection of entry. Referring to information privacy, verses 30 and 31 of Surah Noor regarding the protection of access to communication privacy.

Keywords: Holy Quran, Eavesdropping, Communication, Chinese speech, Interpretive sources

---

1. PhD Student, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

2. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran

Correspondence Author: Marzieh Pilehvar

Email: pilehvar.ma@gmail.com

DOI: [10.30495/QSF.2023.1937735.2635](https://doi.org/10.30495/QSF.2023.1937735.2635)

Receive Date: 12.08.2021

Accept Date: 12.10.2021

بررسی احکام حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطاتی بر اساس آیات قرآن، روایات و منابع تفسیری

حسین یاری^۱، مرضیه پیله ور^۲*

چکیده

حریم خصوصی حوزه زندگی هر فرد است که نوعاً یا عرفاً، در چارچوب قانون انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته باشند. از جمله این حریم‌ها می‌توان به حریم اطلاعاتی و ارتباطاتی اشاره نمود. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و با ابزار فیش برداری بر اساس آیات، روایات و منابع تفسیری مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص حریم اطلاعاتی، حرمت تجسس و تفتیش در امور دیگران، سخن چینی و غیبت، استراق سمع مکالمات تلفنی و رهگیری ارتباطات اینترنتی (ارتباطات نوین) را مورد بررسی و ممنوعیت‌های قانونی آنان را برشمرده است. روایات متعددی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) وجود دارد که می‌توان با تعیین آنها دیدگاه اسلام در مورد حریم خصوصی را بیان کرد که از مصادیق آنها آیات ۱۲ از سوره مبارکه حجرات و ۱۹ از سوره مبارکه نور در خصوص حفظ ورود به حریم خصوصی اطلاعاتی، آیات ۳۰ و ۳۱ سوره مبارکه نور در خصوص حفظ ورود به حریم خصوصی ارتباطاتی اشاره نمود.

واژگان کلیدی: قرآن کریم، استراق سمع، ارتباطاتی، سخن چینی، منابع تفسیری

۱. دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

۲. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران

ایمیل: pilehvar.ma@gmail.com

نویسنده مسئول: مرضیه پیله ور

مقدمه و بیان مسئله

حریم خصوصی به معنی مرزهای فیزیکی، ذهنی و احساسی مخصوص هر فرد است که مانعی برای سودجویی و تجاوز دیگران به آزادی هر شخص می‌شود. حریم شخصی باعث می‌شود که هر فرد بتواند هویت، عقاید، نگرش و احساسات خاص خود را داشته باشد. اولین تعریفی که برای حریم خصوصی ذکر شده است، تعریف دو تن از قضات دادگاه عالی ایالات متحده آمریکا به نام‌های «ساموئل وارن» و «لوئیس براندیس» است که حریم خصوصی را به «حق افراد برای تنها بودن» تعریف کرده‌اند. آنها از حق خلوت به عنوان یک اصل نام می‌برند که نوشته‌ها، آثار معنوی، افکار و احساسات شخص را محافظت کرده و حق داشتن یک چارچوب بدون دخالت را به افراد اعطا می‌کند تا اظهارات، گفته‌ها و اعمال آنها در این چارچوب مشخص، مصون از تعرض باقی مانده و مورد حمایت قانون واقع شود. در تعریف دیگری، حریم خصوصی، قلمرویی از زندگی اشخاص است که به هیچ‌وجه مایل نیستند دیگران بدون اجازه‌ی آنها وارد این قلمرو شوند یا از آن آگاهی پیدا کنند. (هوسمن، ۱۳۷۰: ۴۲)

حریم خصوصی دارای چهار بعد مختلف است. این ابعاد عبارتند از: حریم خصوصی جسمانی، حریم خصوصی اماکن و منازل، حریم خصوصی اطلاعاتی و حریم خصوصی ارتباطاتی.

در منابع اسلامی نظیر قرآن، روایات و منابع تفسیری، احکام متعددی در خصوص مقوله‌های مختلف حریم خصوصی وجود دارد. البته، اصطلاح «حریم خصوصی» نه در آیات قرآن و نه در روایات اسلامی به طور مستقیم استعمال نشده و موضع اسلام در مواجهه با مقوله حریم خصوصی یک موضع به اصطلاح «تحویل‌گرایانه» است. یعنی حریم خصوصی، در قالب احاله به حقوق و آزادی‌های دیگر نظیر حقوق مالکیت، منع تجسس، اصل براءت، منع سوء ظن، منع اشاعه فحشا، منع سب و هجو و قذف و نمیمه و غیبت و منع خیانت در امانت حمایت شده است.

بر این اساس دو مقوله مهم زندگی امروزی حفظ حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطاتی می‌باشد که در پژوهش حاضر بر اساس آیات، روایات و منابع تفسیری با تطبیق به مسائل روز زندگی، احکام آنها را مورد بررسی قرار داده ایم.

و سوال اصلی پژوهش این است که: ۱. بررسی احکام حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطاتی بر اساس آیات قرآن، روایات و منابع تفسیری چگونه است؟

پیشینه تحقیق

با توجه به خاص بودن موضوع این مقاله، باید اذعان کرد که پژوهش‌های اندکی در این زمینه نوشته شده که مهم‌ترین آنها در ذیل آمده است:

- ۱- مقاله «بررسی فقهی و حقوقی ورود دولت به حریم خصوصی» (۱۳۹۶ش)، از «علی بگدلی و احسان علی اکبری بابوکانی»، چاپ شده در دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی. نویسندگان در این مقاله به این نتیجه رسیدند که یکی از محرّمات مسلم و و قطعی در اسلام، تجسس و تفتیش از اسرار، عورات، پنهانی‌ها و به طور کلی حریم افراد است، از سویی دولت‌ها در راستای برقراری نظم

عمومی و مقابله با مفاسد گوناگون، ناگزیر به ورود به حریم خصوصی در موارد استثنائی می‌باشند، در راستای تعیین حدود این استثنائات، در فقه امامیه منابع عقلی و نقلی فراوانی وجود دارد و با وجود ادله حاکی از حرمت تجسس می‌بینیم که در سیره رسول مکرم اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) عمل تجسس و ورود به حریم خصوصی در برخی موارد انجام شده است که حتی گاهی خود معصوم مبادرت به تجسس کرده است.

۲- مقاله «مبانی و مؤلفه‌های فقهی حمایت از حریم خصوصی افراد در فضای مجازی» (۱۳۹۶ش)، از «مهدی حسینی و محمدرضا برزویی»، چاپ شده در دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی. مهم‌ترین نتایج این پژوهش آن است که حق بر حریم خصوصی از مهم‌ترین حقوق انسانی محسوب می‌گردد. امروزه با توسعه فناوری‌های ارتباطات و گسترش استفاده از فضای سایبر، حریم خصوصی افراد در معرض تهدید واقع شده است. همچنین همانطور که از اصول و مؤلفه‌های حمایت از حریم خصوصی در فضای واقعی می‌توان استنباط نمود و در پژوهش‌های پیشین نیز ذکر شده است، زمینه‌های حمایت از حق بر حریم خصوصی در فضای مجازی نیز در منابع اسلامی وجود دارد و می‌توان از آن‌ها به عنوان یکی از منابع حقوق در جهت تدوین مقررات و رویه‌های قضایی بهره جست؛ با ترویج این اصول و مؤلفه‌ها روشن گردید که از لحاظ مبانی تفاوتی میان حق حریم خصوصی در فضای مجازی و حقیقی وجود ندارد.

همانگونه که مشهود است، پژوهش‌های مذکور با مقاله حاضر تفاوت‌هایی دارند و نمی‌توان آن‌ها را دقیقاً مشابه یکدیگر دانست.

حریم خصوصی اطلاعاتی

از مسائل بسیار مهمی که دین اسلام به آن شدیداً اهتمام دارد، نگهداری حرمت و آبروی مسلمین و پرهیز از جست‌وجوی عقاید و دخالت کردن در زندگی دیگران است. دخالت و خبرجویی از اندرون زندگی شخصی مردم جایز نبوده و کسی اجازه ندارد که اسرار و لغزش‌های مردم را افشا کند؛ در حقیقت جست‌وجوگری عاملی است برای کشف اسرار و رازها و احیاناً عیوب نهانی مردم، و اسلام هرگز اجازه نمی‌دهد که رازهای خصوصی افراد فاش شود (رزاقی هریکنده نی و صادقی آهنگری، ۱۳۹۹ش: ۱۲۳). این حریم را در برخی نظام‌های حقوقی تحت عنوان «حمایت داده» مورد بررسی قرار می‌دهند و عبارتست از قواعد حاکم بر نحوه پردازش داده‌ها و اطلاعات مربوط به اشخاص. پردازش داده شامل هرگونه فعل و انفعالاتی است که در مورد یک داده صورت می‌گیرد از جمله این فعل و انفعالات شامل تحصیل، نگهداری، ساماندهی، ذخیره، اصلاح، جایگزینی، تغییر، افشاء، انتقال و انتشار داده می‌شود. حریم خصوصی اطلاعات و داده‌ها عبارت از امور یا مسائلی است که انسان تلاش می‌کند فاش نشوند و سعی می‌کند آن را حفظ کند و با پوششی از حمایت آن را احاطه کند؛ زیرا این حریم با شخصیت او در ارتباط است. (الاهوانی، ۱۹۷۸: ۴۶)

حریم عقاید و افکار از مصادیق حریم خصوصی است که حمایت از کرامت و عزت انسان آن را اقتضا می‌کند. مکتونات، افکار و نیت هر انسان تشکیل دهنده شخصیت فکری و معنوی اوست. از آنجا که براساس اطلاق آیه شریفه «و لا تجسسوا» از تجسس از امور پوشیده دیگران به جز در موارد استثنایی منع شده است، امام صادق (ع) می‌فرماید: لَا تُفْتَشِ النَّاسَ عَنْ أَدْيَانِهِمْ فُتَيْقَى بِلَا صَدِيقٍ. (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۲: ۱۳۶۹) از دین و عقاید مردم تجسس مکن که نتیجه اش این شود که بدون دوست بمانی. در مورد حریم خصوصی مربوط به فکر نیز می‌توان گفت که امروزه مالکیت انسان بر آنچه که از ذهن و فکر وی تراوش می‌کنند به رسمیت شناخت شده است. در ایران قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰/۴/۱ و قانون حمایت از مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۱۱ و قانون ترجمه و تکثیر و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۱۰/۶ مقرراتی را برای حمایت از مالکیت فکری پیش بینی کرده اند. (امانی، ۱۳۸۳: ۷۸-۸۰)

تجسس و تفتیش در امور دیگران

تجسس به شدت در قرآن و روایات نهی شده است. مهم ترین آیات و روایاتی که به ممنوعیت تجسس و تفتیش در امور دیگران تصریح کرده اند به شرح زیر هستند:

آیه ۱۲ سوره حجرات می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَ لَا تَجَسَّسُوا وَ لَا يَغْتَابَ بَعْضُكُمُ بَعْضًا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ»
 «ای کسانی که ایمان آورده اید از بسیاری گمانها دوری کنید ؛ زیرا برخی گمانها گناه است و کنجکاوی نکنید و پشت سر یکدیگر حرف نزنید . آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت مردار برادر خود را بخورد؟ آن را خوش ندارید . از خدا بترسید همانا خداوند توبه پذیر و مهربان است»

از پیامبر اکرم (ص) روایات متعددی در خصوص ممنوعیت تجسس و تفتیش نقل شده است، از جمله اینکه: رسول الله صلی الله علیه و آله : «إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ. فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ. وَ لَا تَجَسَّسُوا، وَ لَا تَنَافَسُوا، وَ لَا تَحَاسَدُوا، وَ لَا تَبَاغَضُوا، وَ لَا تَدَابَرُوا، وَ كُونُوا، عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا» (سنن ابی داوود، ۴۹۱۷: ۲۸۰/۴) پیامبر خدا (ص) : از گمان بپرهیزید ؛ زیرا گمان دروغ ترین سخن است ، و تجسس و کنجکاوی نکنید، از حال کسی تفتیش مکنید، از یکدیگر تعریف و تمجید کنید، بدخواه یکدیگر نباشید، کینه یکدیگر را به دل مگیرید، به هم پشت نکنید و با بندگان خدا برادرار زندگی کنید.

عنه صلی الله علیه و آله : «إِيَّاكُمْ وَ الظَّنَّ؛ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الكَذِبِ . (مجلسی ، ۱۴۱۲: ۱۹۵) پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : از گمان بپرهیزید ؛ زیرا گمان دروغترین دروغ است .

امام علی (ع) در نامه خویش به مالک اشتر هنگامی که وی را به سمت فرماندار مصر انتخاب کردند تجسس حاکم در احوال مردم را منع کرد، مالک را به پوشاندن عیوب مردم و دوری جستن از افرادی که عیوب دیگران را آشکار می‌سازند، توصیه فرموده است:

وَلِيَكُنْ أَبْعَدَ رَعِيَّتِكَ مِنْكَ وَأَشْنَاهُمْ عِنْدَكَ، أَطْلَبُهُمْ لِمَعَانِبِ النَّاسِ؛ فَإِنَّ فِي النَّاسِ عِيُوبًا أَلْوَالِي أَحَقُّ مَنْ سَتَرَهَا، فَلَا تَكْشِفَنَّ عَمَّا غَابَ عَنْكَ مِنْهَا، فَإِنَّمَا عَلَيْكَ تَطْهِيرُ مَا ظَهَرَ لَكَ، وَاللَّهُ يَحْكُمُ عَلَى مَا غَابَ عَنْكَ،

فَاسْتَرِ الْعَوْرَةَ مَا اسْتَطَعْتَ يَسْتَرِ اللَّهُ مِنْكَ مَا تُحِبُّ سِتْرَهُ مِنْ رَعِيَّتِكَ. أَطْلُقُ عَنِ النَّاسِ عُقْدَةَ كُلِّ حَقْدٍ، وَأَقْطَعُ عَنْكَ سَبَبَ كُلِّ وَتْرٍ، وَتَغَابَ عَنْ كُلِّ مَا لَا يَضِحُ لَكَ، وَلَا تَعْجَلَنَّ إِلَى تَصْدِيقِ سَاعٍ، فَإِنَّ السَّاعِيَ غَاشٍ وَ إِنْ تَشَبَّهُ بِالنَّاصِحِينَ.

امام (ع) دستور داده است بر این که، دورترین و دشمنترین فرد رعیت در نزد او، کسانی باشند که بیشتر در پی عیبجویی دیگرانند، و بر ضرورت این مطلب با این عبارت: «فان في الناس... سترها» هشدار داده است. و چون فرمانروا از هر کسی سزاوارتر به عیب پوشی مردم است، پس نباید عیبهای پوشیده مردم را برملا کند، و این هم ممکن نیست مگر با از بین بردن سخن چینان و دور داشتن آنها از خود، و دیگر آن که عیبهای ظاهری مردم -نه معایب پنهانی- را باید از بین ببرد، و این مطلب را از راه عیب پوشی در حدّ توان، مورد تأکید قرار داده است، زیرا هر نوع عیبی به منزله ناموس است، و برای تشویق به این کار، توجه به پی آمد آن عمل داده است که خداوند عیبهایش را که او دوست دارد از مردم پنهان بدارد، در مقابل پنهان داشتن گناهان و معایب مردم، مخفی می دارد. (ابن میثم، ۱۳۷۵: ۲۴۴)

تأمل در مجموع آیات و روایات نقل شده نشان می دهد که برخی از امور مردم، به طور مطلق، مصون از تجسس دیگران اعلام شده و تجسس در برخی دیگر از امور، به دلایل خاصی مثل اکراه صاحب اطلاعات، تحریم شده است. برخی از فقها همانند آیت الله مشکینی به مطلب اشاره کرده اند که در مورد مسئله تجسس، در شریعت اسلامی مصطلح شرعی یا متشرعی خاصی وجود ندارد. (مشکینی، ۱۳۸۶: ۱۲۸) اما مشهور فقها به استناد آیه دوازدهم سوره حجرات و احادیث متعدد، تجسس را حرام می دانند.

سخن چینی و غیبت (تحصیل غیر مجاز داده ها)

آیه ۱۲ سوره حجرات که در قسمت قبلی مورد استناد واقع شد علاوه بر ممنوعیت و حرمت تجسس که ناظر به گردآوری غیرمشروع اطلاعات است، غیبت از مومن را نیز ممنوع و حرام دانسته است که این فعل ناظر به مرحله افشاء اطلاعات خصوصی است. در این آیه ی شریفه احتمالاتی است: یکی اینکه بیان کیفیت عذاب آخرتی غیبت کننده باشد به این ترتیب که غیبت در آخرت به صورت خوردن گوشت مرده ی غیبت شده مجسم می گردد و شاهد این احتمال هم روایت شریفی از پیامبر اکرم (ص) است که می فرماید: در شب معراج گروهی را در آتش دیدم در حالیکه مردار می خورند از جبرئیل پرسیدم آنها چه کسانی گفت اینها کسانی هستند و در دنیا گوشت مردم را می خورند. یعنی غیبت مردم را می کردند.» (حسینی، ۱۳۸۴: ۴۳۶/۱)

درخصوص منع غیبت از رسول اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) روایت های زیادی آمده است که در زیر به یک نمونه اشاره می نمایم:

و فی روایة أن رسول الله: لما رجم رسول الله صلى الله عليه و آله الرجل في الزنا قال رجل لصاحبه: هذا قعص كما يقص الكلب، فمر النبي صلى الله عليه و آله بجيفة فقال: انهشها منها، قالوا: يا رسول الله صلى الله عليك ننهش جيفة؟! قال: ما أصبتما من أخيكما أنتن من هذه. (محمدي ري شهري، ۱۳۸۵: ۵۴۵/۲)

«رسول خدا (ص) به واسطه زنا مردی را سنگسار فرمود. یکی از حضار به رفیقش گفت: «این شخص در جایگاه خود کشته شد مثل سگ». پس از آن پیغمبر (ص) با آن دو نفر به مرداری عبور کردند. فرمود به آنها: «با دندان‌های خود از گوشت این مردار بکنید». عرض کردند: یا رسول الله، از گوشت مردار بخوریم! فرمود: «آنچه از برادران به شما رسید، گذش بیش از این است.»

در زندگی مدرن امروزی یکی از تخلفات شایع در رابطه با نقض حریم اطلاعات خصوصی افراد، گردآوری و تحصیل غیرمجاز داده‌های شخصی است که به ویژه امروزه به مدد پیشرفتهای به عمل آمده در زمینه تکنولوژی و با به کارگیری ابزارهای چون دوربینهای مداربسته، استفاده از ماهواره‌ها و نیز هرگونه پایش ویدئویی حتی از طریق دوربینهای گوشی تلفن همراه می‌توان به راحتی اطلاعات خصوصی افراد را گردآوری کرده و در دسترس سایرین قرار داد یا از آن سوء استفاده نمود. از این قبیل اعمال غیر قانونی می‌توان به تحصیل غیر مجاز داده‌های رایانه‌ای اشاره کرد، که امروزه به عنوان چالشی اساسی برای حفظ حریم اطلاعاتی افراد مطرح شده و با گسترش روزافزون ارتباطات اینترنتی نیز همه روزه بر وسعت آن افزوده می‌شود که چنانچه حمایت‌هایی از قانون برای نظام‌مند کردن استفاده، انتقال و پردازش داده‌های شخصی در این محیط اندیشیده نشود می‌توان پیش‌بینی کرد با توسعه شبکه‌های اینترنتی عواقب وخیمی در انتظار اطلاعات شخصی افراد در این محیط خواهد بود.

استراق سمع

در اسلام استراق سمع ممنوع است و یکی از مصادیق تجسس، دزدیده گوش‌دادن به سخن دیگران دانسته شده است. (قرطبی، ۱۳۶۴: ۲۱۷/۱۶) قرآن، تجسس را عملی زشت و ناروا دانسته و از آن نهی کرده است: «... وَلَا تَجَسَّسُوا...» (حجرات/۱۲) از برخی آیات دیگر استفاده می‌شود که گوش فرادادن به هر چیزی جایز نیست، بلکه گاهی ممنوع است و استراق سمع از موارد ممنوع شمرده می‌شود: «... وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا». (اسراء/۳۶) و از آنچه به آن علم نداری پیروی مکن، چون گوش و چشم و دل، همه‌ی اینها مورد بازخواست قرار خواهد گرفت.

در حدیثی از امام صادق (علیه‌السلام) آمده است: اگر کسی به سخن گروهی بدون رضایت آن‌ها گوش دهد در روز قیامت در دو گوش وی سرب داغ ریخته می‌شود. (عروسی حویزی، ۱۴۱۵: ۹۳/۵) در اصل ۵۲ قانون اساسی آمده است: بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

سوء ظن

سوء ظن و بد دلی به خدا و خلق خدا یکی از صفات رذیله است که نتیجه جبن و ضعف نفس است، زیرا که هر جبن ضعیف النفسی، هر فکر فاسدی که به خاطرش می‌گذرد و به قوه واهمه او در می‌آید اعتقاد می‌کند و پی آن می‌رود. و این صفت خبیثه از مهلکات عظیمه است. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ أَثْمٌ» (حجرات/۱۲) یعنی: ای گروه مؤمنین، اجتناب کنید از بسیاری از گمان‌ها که بعضی از گمان‌ها گناه است.»

و در جای دیگر می‌فرماید:

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ (نور/۱۲)

چرا زمانی که تهمت را شنیدید، مردان و زنان با ایمان نسبت به خویش گمان خوب نبردند و نگفتند که این تهمتی بزرگ و آشکار است؟

منظور از «کثیرا من الظن» در سوره حجرات گمان‌های بد است که نسبت به گمان‌های خوب در میان مردم بیشتر است. از این‌رو، تعبیر به کثیر شده، و گرنه حسن ظن نه تنها ممنوع نیست، بلکه نیکو است. در آیه دوازدهم سوره نور آمده است: از کثیری گمان‌ها در آیه نهی شده است و در مقام تعلیل می‌گوید؛ زیرا برخی از گمان‌ها گناه است. این تفاوت تعبیر ممکن است برای این باشد که برخی گمان‌های بد مطابق با واقع است و برخی مخالف واقع است؛ آن که مخالف واقع است، مسلماً گناه است و وجود همین گناه، کافی است که از همه بپرهیزد. (مکارم شیرازی، ۱۸۲/۲۲)

در تفسیر اثنی عشری در مقابل وَ كُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا آمده است: و گشتید شما بر این گمان بد گروهی هلاک شدگان نزد خدا، یعنی به سبب فساد عقیده و نیت بد، مشرفید بر هلاکت و عقوبت و سخط سبحانی. (حسینی شاه، ۱۳۶۳: ۱۲۳)

حضرت علی (ع) می‌فرماید: «ضَعُ أَمْرٌ أَخِيكَ عَلَى أَحْسَنِهِ حَتَّى يَأْتِيكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ وَ لَا تَظُنَّنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنْ أَخِيكَ سُوءًا وَ أَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ مَحْمُولًا.» (کلینی، ۱۴۰۷: ۳۶۲)

«اعمال برادر دینی ات را بر نیکوترین وجهی تفسیر و توجیه کن، مگر این که دلیلی بر خلاف آن قائم شود و هرگز نسبت به سخنی که از برادر مسلمانان صادر شده گمان بد مبر تا هنگامی که می‌توانی برای آن توجیهی مناسب و راه صحیح داشته باشی.» و همچنین از رسول خدا است که فرمود: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ مِنَ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَ مَالَهُ وَ أَنْ يُظَنَّ بِهِ ظَنُّ السُّوءِ. (مجلسی، ۱۴۱۲: ۲۰۱) خداوند متعال، تعرض به جان و مال مسلمان و سؤظن و گمان بد بردن به او را حرام فرموده است. بنابراین در آیات قرآن و سنت پیامبر اکرم (ص) و ائمه اسلام (ع) سوء ظن منشأ و ریشه اصلی تجسس و تفتیش در امور خصوصی دیگران معرفی شده است.

سب و هجو و قذف و توهین (تغییر غیر مجاز داده ها)

این قاعده نیز در آیه ۱۱ سوره مبارکه حجرات مقرر شده است. در این آیه می‌خوانیم:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّغَابِ بِسْمِ الْإِسْمِ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (حجرات/۱۱)

ای کسانی که ایمان آورده‌اید، نباید قومی قوم دیگر را ریشخند کند، شاید آنها از اینها بهتر باشند و نباید زنانی زنان دیگر را ریشخند کنند، شاید آنها از اینها بهتر باشند و از یکدیگر عیب مگیرید و به

همدیگر لقب های زشت مدهید چه ناپسندیده است نام زشت پس از ایمان. و هر که توبه نکرد آنان خود ستمکارند.

در آیه ۱۱۲ سوره مبارکه نساء نیز حکمی مشابه مقرر شده است: «وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا» (نساء/۱۱۲) «و هر کس خطا یا گناهی مرتکب شود سپس آن را به بی‌گناهی نسبت دهد، قطعاً بهتان و گناه آشکاری بر دوش کشیده است».

نکته ای که راجع به این آیات می توان گفت؛ تأکید آیات بر پرهیز از ارائه داده های نادرست است که در حقوق امروز تحت عنوان اصل صحت داده ها شناخته می شود. ضمن اینکه با توجه به این دسته آیات که انتشار و افشاء اطلاعات مرتبط با روابط جنسی را چه درست باشد و چه غلط ممنوع می کند می توان، قائل به تفاوت حساسیت اطلاعات شد که در این آیات اطلاعات شخصی مرتبط با روابط و جرایم جنسی جزء اطلاعات بسیار حساس تلقی شده است.

یکی دیگر از تخلفاتی که در حوزه‌ی حمایت از داده های شخصی باید به آن اشاره کرد، تغییر و اخلاص غیرمجاز در داده ها و یا از کار انداختن سیستم های رایانه ای و مخابراتی می باشد که ممکن است با اهدافی چون کلاهبرداری، خرابکاری، جعل هویت و یا حتی تفنن و سرگرمی حریم اطلاعات خصوصی افراد را در معرض تهدید و تعرض قرار دهد. لذا برای جلوگیری از این قبیل اعمال مجرمانه، قانونگذار در ایران طبق موادی از قانون تجارت الکترونیک و نیز موادی از قانون جرایم رایانه‌ای، این قبیل اعمال را جرم تلقی کرده، مباحثی را به آن اختصاص داده است. ماده ۸ قانون جرایم رایانه‌ای در این باره مقرر میدارد: «هرکس به طور غیرمجاز داده‌های دیگری را از سیستم های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده حذف یا تخریب یا مختل یا غیرقابل پردازش کند به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد». همچنین بر اساس ماده ۹ این قانون: «هر کس به طور غیرمجاز با انجام اعمالی از قبیل وارد کردن، انتقال دادن، پخش، حذف کردن، متوقف کردن، دستکاری یا تخریب داده ها یا امواج الکترو مغناطیسی یا نوری، سیستم های رایانه ای یا مخابراتی دیگری را از کار بیندازد یا کارکرد آنها را مختل کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد».

علاوه بر مواد قانونی فوق در باب ممنوعیت تغییر غیرمجاز داده‌ها، می توان به ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیک نیز اشاره کرد که بر اساس آن: «هرکس در بستر مبادلات الکترونیکی، از طریق ورود، تغییر، محو و توقیف «داده پیام» و مداخله در پردازش «داده پیام» و سیستم‌های رایانه‌ای، و یا استفاده از وسایل کاربردی سیستم های رمزنگاری تولید امضاء- مثل کلید اختصاصی- بدون مجوز امضا کننده و یا تولید امضای فاقد سابقه ثبت در فهرست دفاتر اسناد الکترونیکی و یا عدم انطباق آن وسایل با نام دارنده در فهرست مزبور و اخذ گواهی معجول و نظایر آن اقدام به جعل «داده پیام‌های» دارای ارزش مالی و اثباتی نماید تا با ارائه آن به مراجع اداری، قضایی، مالی و غیره به عنوان «داده پیام» های معتبر استفاده نماید، جاعل محسوب و به مجازات حبس از یک تا سه سال و پرداخت جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون ریال محکوم می شود».

حریم خصوصی ارتباطاتی

این نوع حریم خصوصی به ابعادی از محرمانگی و شخصی بودن ارتباطات افراد در جامعه اطلاق می‌شود. براساس قواعد حاکم بر این نوع حریم هر شخصی در برخی از انواع ارتباطات فردی و اجتماعی خویش می‌تواند جنبه‌هایی از سری بودن روابط و ارتباطات را از جامعه انتظار داشته باشد به نحوی که از دید عموم محفوظ مانده و افراد غیر مجاز حق تجسس و پایش و رهگیری آنها را نداشته باشند. این نوع حریم شامل کلیه انواع ارتباطات انسانی از قبیل پست عادی و پست الکترونیکی و مکالمات تلفنی، تلگراف و غیره می‌شود. و یکی از نهادهای حقوقی سنتی است که از دیرباز به آن توجه می‌شده است. در این نوع حریم قواعدی حاکم است که چگونگی ارتباطات متقابل اشخاص از طرق فیزیکی و الکترونیکی را تنظیم و تحت قاعده در می‌آورد. (اصلائی، ۱۳۸۴: ۲۸۷) به‌ویژه بایستی توجه داشت این نوع حریم ناظر بر ارتباطات دور است و در ارتباطات نزدیک اصولاً دو نوع حریم دیگر یعنی حریم جسمانی و حریم مکانی مطرح می‌گردد. اما در مورد ارتباطات دور به جهت وجود فاصله مکانی طرفین ارتباط امکان حصول اطلاع از چگونگی ارتباط واجد اهمیت بیشتری می‌باشد. از جمله در بحث ارتباطات تلفنی، و اینترنتی و نیز ارتباطات مکاتبه‌ای از طریق پست مسائل مربوط به حمایت از حریم خصوصی مطرح است که از جمله قواعدی که در نظام‌های حقوقی کشورهای مختلف وجود دارد ممنوعیت شنود غیر مجاز مکالمات و رهگیری پیام‌ها و باز کردن نامه‌ها و افشای محتوای آنهاست.

محرمانگی مرسولات

ارتباطات ممکن است به صورت گفتاری یا اینکه به صورت نوشتاری به شکل نامه‌هایی باشد که انسان برای دیگران ارسال می‌کند و یا به صورت متون علمی باشد که در قالب کتاب یا جزوه ظاهر می‌شود. نامه و پیام‌های الکترونیک رابطه خصوصی بین افراد است و دیگران حق دسترسی و اطلاع از محتوای آن را ندارند.

پیامبر اکرم (ص) در این مورد می‌فرمایند:

« مَنْ نَظَرَ فِي كِتَابِ أُخِيهِ بَغَيْرِ إِذْنِهِ فَإِنَّمَا يَنْظُرُ فِي النَّارِ » (نوری، ۱۴۱۸: ۱۱۸/۹) هر کس در نامه

برادر خود بدون اجازه بنگرد مانند آن است که در آتش نگریسته است.

اولین نوع ارتباطی که در اصل ۲۵ قانون اساسی مورد حمایت قرار گرفته است عبارتست از نامه‌های پستی. اصل «محرمانگی مرسولات» یا به عبارت دقیق‌تر «محرمانگی نامه‌ها»، عدم افشاء و مطرح نمودن محتویات نامه‌های در بسته و در حال ارسال را توسط مأمورین دولتی یا هر شخص ثالث دیگر، تضمین می‌کند. بدین ترتیب، اصل مذکور مبنای حقوقی «حریم خصوصی مرسولات» است که به دیگر اشکال ارتباطات مورد حمایت قانون اساسی از جمله ارتباطات تلفنی و الکترونیکی نیز قابل تسری است.

لزوم محرمانه و سری بودن نامه‌ها و مضموم تلقی کردن گشودن و بازرسی نمودن آنها و نیز تأکید بر لزوم امانت و رازداری پیک‌ها که همواره از اصول مسلم و مورد قبول تمامی جوامع در اعصار مختلف بوده است، شالوده حریم خصوصی ارتباطاتی امروزی می‌باشد.

ماده ۵۸۲ ق.م در مقام تعیین ضمانت اجرایی کیفری برای نقض حریم خصوصی موضوع اصل ۲۵ قانون اساسی مقرر داشته است: «هر یک از مستخدمین و مأموران دولتی، مراسلات، مخابرات، مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آن ها مطالب آنها را افشا نماید از یک سال تا سه سال حبس و یا جزای نقدی از شش تا هجده میلیون ریال محکوم خواهد شد».

ماده ۵۲۳/۵۲۳ لایحه ۱۳۱۸ پیشنهادی وزارت عدلیه: هر کس به وسایل تقلبی از مخابره تلگرافی که به عنوان او نیست یا از محاوره تلفنی که بین چند تن دیگر واقع شده اطلاع بدست آورد یا آن را قطع کند به جزای نقدی محکوم می شود. و هر گاه مجرم بدون عذر موجه تمام یا قسمتی از متون مخابره را افشا کند به حبس تأدیبی تا شش ماه محکوم می شود. (پاد، ۱۳۸۴: ۲۵)

بر این اساس، تفتیش و بازرسی و ضبط مرسولات پستی ممنوع است، مگر بر طبق قانون و با حضور یا اجازه دادستان، و عدم رعایت این مقررات موجب مسوولیت کیفری یا انضباطی مدیر یا کارمند خاطی خواهد بود.

استراق سمع مکالمات تلفنی

یکی دیگر از عرصه های ارتباطی که با توجه به توسعه ی شبکه های مخابراتی به ویژه در دهه های اخیر، همواره در معرض خطر رهگیری یا شنود قرار دارد، مکالمات تلفنی افراد است، که امروزه با به کارگیری فناوریهای نو نه تنها امکان شنود مکالمات تلفنی فراهم شده است، که حتی می توان تمام مکالمات آنها را در محیط کار یا در منزل شان مورد استراق سمع قرار داد.

در نظام حقوقی ایران، قانونگذار ضمن به رسمیت شناختن حق حریم خصوصی ارتباطات تلفنی افراد، سعی کرده است در موادی از قانون مجازات اسلامی و نیز ماده ۱۰۴ آیین دادرسی کیفری و همچنین در قانون تاسیس شرکت مخابرات ایران مصوب ۱۳۵۰ مقرراتی در خصوص شنود تلفن افراد و حمایت از حریم خصوصی ارتباطات تلفنی آنها وضع نماید، لذا ایرادی که به این مواد قانونی وارد است، اینکه در هیچ کدام از این قوانین پیش بینی شنود یا استراق سمعی که ممکن است توسط افرادی غیر از مامورین و مستخدمین دولت صورت گیرد نشده است. «لیکن چنانچه شخصی که مرتکب اعمال مذکور شده از ماموران یا مستخدمین دولتی نباشد قابل تعقیب کیفری نیست مگر اینکه ارتکاب این اعمال مستلزم مزاحمت تلفنی یا استفاده غیر مجاز از تلفن باشد که در این صورت به جهات اخیر قابل تعقیب کیفری خواهد بود». (انصاری، ۱۳۸۶: ۳۰۳)

ماده ۶۴۱ قانون مجازات اسلامی در مورد مزاحمت های تلفنی می گوید: «هر گاه کسی با تلفن یا دستگاه های مخابراتی دیگر برای اشخاص ایجاد مزاحمت نماید علاوه بر اجرای مقررات خاص شرکت مخابرات، مرتکب، به حبس از یک تا شش ماه محکوم خواهد شد». علاوه بر این، در باب حمایت از حریم ارتباطات تلفنی افراد، باید به تبصره ماده ۱۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری نیز اشاره نمود که در حمایت از این حق، کنترل تلفن افراد را جز در مواردی که به امنیت کشور مربوط است و یا برای احقاق حقوق اشخاص به نظر قاضی ضروری تشخیص داده می شود ممنوع کرده است.

رهگیری ارتباطات اینترنتی (ارتباطات نوین)

یکی دیگر از عرصه های ارتباطاتی، عرصه ارتباطات اینترنتی است که امروزه به عنوان یک پدیده جهانی، قادر است حجم وسیعی از اطلاعات و ارتباطات فردی را در اندک زمانی به اقصی نقاط جهان انتقال دهد. اما در ارتباط با حریم خصوصی باید گفت: این حجم وسیع اطلاعاتی که توسط اینترنت قابل انتقال است به همان اندازه که برای رشد و پیشرفت تمدن بشری مفید است، به همان اندازه نیز می تواند به آسانی در معرض سرقت و سوء استفاده احتمالی افراد سودجو قرار گیرد که به راحتی می توانند اطلاعات خصوصی و شخصی افراد را مورد دستبرد قرار دهند. لذا به همین دلیل استفاده از ابزارهای حقوقی برای جلوگیری از این گونه رفتارها، امری اجتناب ناپذیر است.

می توان مصادیقی از نقض حریم خصوصی ارتباطات اینترنتی را ذیل عناوین: ۱- نقض حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان ۲- نقض علائم تجاری ۳- هتک حرمت و وارد آوردن لطمه به آبروی افراد را برشمرد. ماده ۷۴ قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۷ دی ۱۳۸۲ به سوال فوق چنین پاسخ می دهد: «هر کس در بستر مبادلات الکترونیک با تکثیر، اجرا و توزیع (عرضه و نشر) مواردی که در قانون حمایت حقوق مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۸۴/۹/۳ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲/۹/۲۶ و قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان نرم افزارهای رایانه ای مصوب ۱۳۷۹/۱۰/۴، منوط بر آنکه امور مذکور طبق مصوبات مجلس شورای اسلامی مجاز شمرده شود، در صورتی که حق تصریح شده مولفان را نقض نماید به مجازات سه ماه تا یک سال و جزای نقدی به میزان پنجاه میلیون ریال محکوم خواهد شد».

نقض علائم تجاری در اینترنت زمانی رخ میدهد که یک شخص از علامت اشخاص دیگر به گونه ای استفاده کند که احتمال گمراه شدن، اشتباه یا فریفتن عمومی مصرف کنندگان اینترنت برود. این احتمال گمراه شدن می تواند به آن صورت باشد که تولیدات یا خدمات خوانده، همانهایی هستند که تولیدات یا خدمات مالک تجاری؛ یا اینکه خواننده به نحوی شریک، وابسته مورد تایید، یا مورد حمایت مالک علامت تجاری یا دارای مجوز از اوست. (انصاری، ۱۳۸۲: ۳۱-۳۰)

یکی دیگر از مصادیق نقض حریم ارتباطات اینترنتی، انتشار اطلاعات شخصی افراد در قالب مصادیقی چون منتشر کردن نامه های شخصی، فیلمها یا عکسهای خصوصی و خانوادگی است، که چنانچه از جانب قانون حمایتی در مصونیت از این قبیل اطلاعات شخصی صورت نگیرد می تواند صدمات فراوانی به آبروی افراد وارد کند. همچنین، در این زمینه می توان به اظهارات خلاف واقعی نیز اشاره نمود که تحت عناوینی چون نشر اکاذیب، افترا و توهین منجر به هتک حرمت افراد در جامعه می شود و خسارات مادی و معنوی فراوانی بر آنها تحمیل می کند.

نتیجه گیری

رویکرد اسلام در مورد حریم خصوصی اطلاعاتی، یک رویکرد حمایت فراگیر است که وفق اصل حرمت تجسس با سخت گیری زیادی از مرحله گردآوری داده ها آغاز می شود و ممنوعیت افشاء اطلاعات

شخصی دیگران نیز به تمام مواردی که عرفاً نقصان محسوب می‌شود- چه به لحاظ خصوصیات جسمی و روانی و چه به لحاظ خصوصیات اخلاقی و معنوی- معطوف است. حدود این ممنوعیت و به تبع آن محدوده حمایت اسلام از حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص بسیار گسترده است چنانکه از عیوب جسمی تا ارتکاب فحشاء را دربرمی‌گیرد. شیخ انصاری در این زمینه می‌گوید: تردیدی از جانب نقل و عقل نیست که پخش و افشای آنچه سبب خواری مومنان و از دست دادن حیثیت اجتماعی آنان می‌شود حرام است.

نتایج پژوهشی حاکی از آن است که مجموع روایات اسلامی و تفسیرهای آنها چنین بر می‌آید ه افشای برخی مسائل خصوصی حتی با رضایت دارنده حریم خصوصی مجاز نیست؛ زیرا اشاعه فحشا محسوب می‌شود. همچنین است افشای مسائلی که به ستر عورت انسان مربوط می‌شود؛ زیرا حفظ عورت از واجبات است. منع اشاعه فحشا تا حد زیادی به آثار اجتماعی هتک ستر توجه دارد، اما وجوب پوشاندن عیب‌ها و لغزش‌های خود از دیگران و به عبارت دیگر، وجوب ستر عورت امری است که امروزه در بحث از حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق بشر از آن به جدا ناشدنی یاد می‌شود؛ امری که جدا از آثار اجتماعی هتک ستر در صدد دفاع از کرامت انسان بوده، مانع از آن است که انسان خود بر ضد کرامت خویشتن اقدام کند.

کتابنامه

- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. 1382ش، **تحف العقول**، قم: نشر آل علی(ع).
- ابن میثم، میثم بن علی. ۱۳۷۵ش، **شرح نهج البلاغه ابن میثم**، مترجم: محمدصادق عارف و دیگران، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی.
- ابوداود سجستانی، سلیمان بن اشعث. ۱۴۳۰ق، **سنن أبي داود**، تحقیق: شعيب الأرنؤوط و محمد کامل قره بللی، دارالرساله العالمیه، چاپ اول
- اصلانی، حمیدرضا. ۱۳۸۴ش، **حقوق فناوری اطلاعات**؛ چ ۱، تهران: نشر میزان.
- امانی، تقی. ۱۳۸۳ش، **قوانین و مقررات مالکیت فکری**، نشر بهنامی.
- انصاری، باقر. ۱۳۸۶ش، **حقوق حریم خصوصی**، تهران: مرکز انتشارات علوم انسانی (سمت).
- انصاری، باقر (۱۳۸۲). **مقدمه ای بر مسولیت مدنی ناشی از ارتباطات اینترنتی**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، شماره ۶۲.
- الاهوانی، حسام‌الدین کامل. ۱۹۷۸م، **الحق فی احترام الحیاة الخاصة**، قاهره، دار النهضة العربیه.
- پاد، ابراهیم. ۱۳۴۸ش، **حقوق کیفری اختصاصی**، دانشگاه تهران.
- تویسرکانی، محمدنبی بن احمد. ۱۳۷۳ش، **لئالی الاخبار**، قم: مکتبه العلامه.
- حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین. ۱۳۶۳ش، **تفسیر اثنی عشری**، تهران: انتشارات میقات، چاپ اول.
- حسینی عاملی، سیدمحمدجواد (بی-تا). **مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه**، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- خوئی، سید ابوالقاسم. ۱۳۸۷ش، **منهاج الصالحین**، موسسه احیاء آثار امام خویی، چاپ ۳۳.

رزاقی هریکنده ئی، هادی و رقیه صادقی آهنگری، روش‌شناسی تربیت در جهت بازداری از دخالت با تأکید بر آیه دوازده سوره حجرات، فصلنامه مطالعات قرآنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت، سال دهم، شماره ۴۱، بهار ۱۳۹۹ش، صص ۱۴۳-۱۲۳.

سبحانی، جعفر ۱۳۷۷ش، نظام اخلاقی اسلام، قم: موسسه بوستان کتاب.

طوسی، محمد بن حسن. ۱۴۱۴ق، الامالی، تحقیق مؤسسه البعثه، قم، دار الثقافة، چاپ اول.

عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه. ۱۴۱۵ق، تفسیر نورالثقلین، چاپ چهارم، تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی، قم: انتشارات اسماعیلیان.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قرطبی، محمد بن احمد. ۱۳۶۴ش، الجامع لأحكام القرآن، تهران، ناصر خسرو

کلینی، محمد بن یعقوب، کافی. ۱۳۶۵ش، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چ۴.

مجلسی، محمدباقر. ۱۴۱۲ق، بحارالانوار، تهران: مکتبه الاسلامیه

محمدی ری شهری، محمد. ۱۳۸۵ش، میزان الحکمه، قم: دار الحدیثه

مشکینی، میرزا علی اکبر. ۱۳۸۶ش، مصطلحات الفقه، قم، الهادی.

مکارم شیرازی، ناصر. ۱۳۸۰ش، تفسیر نمونه، تهران: نشر دارالکتب الاسلامیه

منتظری، حسینعلی. ۱۳۷۴ش، دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الاسلامیه، نشر تفکر

نوری، میرزا حسین. ۱۴۱۸ق، مستدرک الوسائل، بیروت - لبنان: مؤسسه آل البيت (ع) لإحياء التراث.

هوسمن، کارل. ۱۳۷۰ش، «حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر حق آگاهی»، ترجمه: داوود حیدری، فصلنامه رسانه، سال هفتم، ش ۳.

COPYRIGHTS

© 2022 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: یاری حسین، پیله ور مرضیه، بررسی احکام حریم خصوصی اطلاعاتی و ارتباطاتی بر اساس آیات قرآن، روایات و منابع تفسیری، فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۳، شماره ۵۲، زمستان ۱۴۰۱، صفحات ۱۶۰-۱۴۷.